

“AVES DA COSTA” REVISITADA, TRINTA ANOS DESPOIS (I)

Por: Cosme Damián Romay Cousido

Introdución

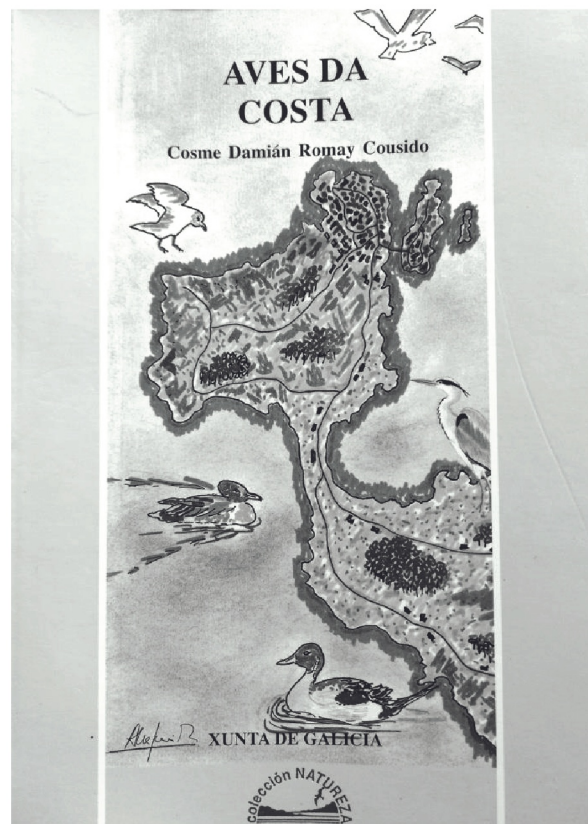
Este é o primeiro artigo de “autorrecensión” da obra “Aves da Costa”, publicada pola Xunta de Galicia no ano 1995. Unha vez que a súa elaboración comezou en 1994, este ano fanse tres décadas do traballo; neste lapso acadei novos coñecementos sobre ornitoloxía que me permiten botar a vista atrás e detectar tanto inexactitudes como acertos neste libro, que paso a sintetizar nas seguintes páxinas.

Concepción da obra

Cursei os meus estudos primarios (daquela E.X.B.) no colexio de Conmeniño, no Grove. Nesa etapa, afeccioneime de sobremaneira á observación das aves, grazas á influencia do meu mestre José Rodríguez Noia. A bibliografía ornitolóxica da que dispoñía era escasa, e máis aínda a referida a terras galegas. Destacaban, entre elas, a “Guía das aves de Galicia” de X. M. Penas Patiño, C. Pedreira e C. Silvar (REF. 1); así como as obras de X. de Viveiro, E. Fernández de la Cigoña e José Curt (REF. 2 a 8). Os censos de aves acuáticas invernantes impresos pola Xunta éranme útiles xa que aparecían mencións específicas ao Grove, ámbito no que a obra “A enseada Umia-Grove” do Colectivo de Ensinantes do Salnés foi de obrigada consulta. Ante a ausencia dunha guía ilustrada de aves da contorna do Grove, foi tomando forma na miña mente adolescente o proxecto de facer eu mesmo, cos medios dispoñibles, un libro sobre este tema.

Un traballo escolar que foi máis alá

Animado pola miña familia, un 4 de xullo de 1994 elaborei a primeira lámina A4 (con dous debuxos de cadansúa especie de bilurico, con lapis de cor). Coa mente posta en facer real o meu proxecto e presentalo ao profesorado en Conmeniño, dediquei todo aquel verán, e parte do outono e do inverno, a debuxar máis dun cento de especies e a escribir a man os textos. O meu pai Francisco Javier Romay fixo posible a maquetación da obra, fotocopiando os textos tras a lámina correspondente e encadernando o volume. Tituleino “Aves do noso entorno”. Antes de mostrarllo aos mestres do colexio, o concello do Grove anunciou un concurso de traballos para pór en valor a natureza meca, enfocado para estudantes. Aínda que non se axustaba ás bases do concurso, presentei “Aves do noso entorno”, recibindo unha mención especial. Pero non quedaría aí a cousa...

▲ Fig. 1. Capa da obra “Aves da Costa”

Un empurrón desde o Concello

Grazas ao daquela concellal do Concello do Grove Xoán Anxo Caneda, a obra chegou ás mans da Xunta de Galicia. Foi a consellería de Agricultura, Gandería e Montes a que fixo posible, tras un traballo de revisión e remaquetación, publicar a primeira edición impresa do libro en decembro dese 1995, co novo título “Aves da Costa” e dentro da súa Colección Natureza (Fig. 1). Os primeiros meses de 1996 foron movidos: presentacións, entrevistas e visitas a amigos e familiares co libro na man. E, por suposto, volví a Conmeniño, cun exemplar ben merecido para o meu antigo mestre José Rodríguez Noia.

Trinta anos despois

A tiraxe do libro non chegou a mil exemplares, e esgotouse en pouco tempo de librarías. Tres décadas despois aínda se pode conseguir de segunda man, e por suposto en bibliotecas tanto do Grove como doutras localidades. Cando abro o meu libro agora, vexo o resultado desa ilusión adolescente de crear. Así e todo, penso que é bo revisar o xa escrito con ánimo de mellorar.

Códigos empregados na análise

Os puntos fortes da obra (escollas ou contidos acertados, positivos) son designados co símbolo “↑”; os puntos débiles (erróneos ou discutibles, negativos) aparecen co símbolo “↓”; e aqueles neutros ou con dúbidas de se son negativos ou positivos figuran co símbolo “↕”.

Aspecto xeral e estrutura da obra

Aínda que o formato orixinal era algo maior (similar a un A4), a publicación final estruturouse nun volume con tamaño de páxina de 24,0 x 16,8 cm (algo menor que un B5), o que facilita o seu manexo (↑). Isto, unido ás tapas brandas, con lapela, e ao modesto volume de páxinas (171), contribúen a que poida encadrarse dentro das guías de natureza de tamaño medio (↑). Así e todo, é unha guía algo incómoda por tamaño para levar ao campo (referencia a este feito no Limiar), pero ben manexable en gabinete (↕). A publicación é a toda cor, con boa calidade de impresión, cun papel de boa gramaxe (↑). *Aves da Costa* divídese en dez apartados: 1. *Presentación* (páxina 5); 2. *Introdución* (p. 7); 3. *Limiar* (p. 9); 4. *Estructura* (dunha ave; p. 10); 5. *Descricións e debuxos* (pp. 11 a 155); 6. *Achados: aves raras ou excepcionais na avifauna galega* (pp. 157 a 160); 7. *Outras aves presentes* (pp. 161-164); 8. *Comedeiro e nidais* (p. 165); 9: *Bibliografía* (p. 167-169); e 10: *Agradecementos* (p. 171). Trinta anos despois da publicación do libro, realízanse catro críticas a esta estrutura da obra: A) Advírtese a ausencia dun Índice, que podería axudar á consulta (↓); B) O *Limiar* e o apartado 4 (*Estructura*) poderían fusionarse dentro dun capítulo titulado Metodoloxía (↓); C) Os apartados 6 e 7 poderían fusionarse, ou mesmo ser incluídos no corpus principal da obra (dentro do apartado 5) (↓); e D) O apartado 8 debería reformularse nun capítulo máis amplo sobre “Como axudar ás nosas aves” ou similar (↓). Así e todo, para un rapaz de 14 anos, esta concepción do traballo é notablemente madura e a valorar positivamente (↑).

Contido da obra

Realízase unha análise do *corpus* de *Aves da Costa* en dous bloques: un relativo á selección de especies e ilustracións das mesmas, e outro -máis amplo- sobre os textos e cambios na nomenclatura. Nesta entrega de *Aunios* abórdase o primeiro bloque:

▪ **BLOQUE 1: Selección de especies e debuxos**
En *Aves da Costa* realizouse unha selección de 155 especies de aves, compostas por “147 especies de aves visitantes máis ou menos significativas da

localidade, (...) 6 máis escasas (1-3 observacións) e ó final dous achados de aves excepcionais” (Romay, 1995). A selección de especies é en xeral correcta, se ben con algunhas omisións e outras especies perfectamente prescindibles por irrelevantes no contexto xeográfico da obra (↕). Por outra banda, as ilustracións deberían representar con calidade pictórica suficiente a especie na plumaxe ou plumaxes máis frecuentes na zona de estudo, nunha postura natural e habitual, con algún detalle extra útil para a identificación (outras plumaxes, siluetas, aspecto en voo). As ilustracións de niños ou poliños son opcionais, e tórnanse innecesarias para especies non nidificantes. Por norma, asúmese que todas as escollas e ilustracións da obra son correctas e responden ao seguinte código: Escolla: ↑. Calidade: ↑. Postura: ↑. Detalle extra: ↑. Selecciónanse a seguir as especies para as que sexa necesaria algunha corrección, tanto a nivel da conveniencia da súa selección para a obra e/ou sobre as ilustracións que a acompañan. En **grosa** figuran as páxinas do libro con correccións:

- **12 e 13** (inferior): somorgullo pequeno (*Tachybaptus ruficollis* – *Podiceps ruficollis*). Detalle extra: ↕, engadir plumaxe invernal.
- **14 e 15** (superior): pardela furabuchos (*Puffinus puffinus*). Calidade: ↕, rasgos diagnósticos non definidos; técnica mellorable. Detalle extra: ↕, falta debuxo da, daquela, subespecie balear *Puffinus (puffinus) mauretanicus*, habitual no litoral galego, ao mesmo nivel que a ilustración principal. Postura: ↓, semella voar alto: é incorrecto -voa a rentes da auga-. **14 e 15** (inf.): paño do mal tempo ou da graxa (*Hydrobates pelagicus*). Postura: ↓, non se ve así pousado; mellor debuxalo en grande voando, e engadir debuxo pequeno da ave nadando.
- **16 e 17** (sup.): mascato (*Sula bassana*). Detalle extra: ↓, faltaría ilustración dun xuvenil e dun inmaturo, plumaxes habituais en Galicia, idealmente en voo. **16 e 17** (inf.): corvo mariño real (*Phalacrocorax carbo*). Detalle extra: ↕, faltaría engadir debuxo dunha ave xuvenil ou inmatura, plumaxes habituais da especie en Galicia, e falta ilustración dunha ave pousada coas ás abertas, secándoas (rasgo diagnóstico).
- **18 e 19** (sup.): garza real ou gris (*Ardea cinerea*). Detalle extra: ↕, falta debuxo dunha ave xuvenil ou inmatura. **18 e 19** (inf. esquerda): garza pequena (*Ixobrychus minutus*). Escolla: ↓, pode ser omitida, ou ser movida para o apartado “Outras aves”. Detalle

- extra: ↓, faltaría debuxo dun macho. **18 e 19** (inf. dereita): vutarda ou garzoto (*Bubulcus ibis*). Escolla: ↓, pode ser omitida, ou ser movida para o apartado “Outras aves”.
- **22 e 23** (sup.): gansa branca (*Tardona tardona* -corrixir: *Tadorna tadorna*-). Escolla: ↓, pode ser omitida, ou ser movida para o apartado “Outras aves”. Detalle extra: ↓, faltaría debuxo en voo, p. ex. dun xuvenil. **22 e 23** (central): pato cincento (*Anas strepera*). Detalle extra: ↑, a ilustración en voo é realmente dun macho, idealmente debería ser dunha femia. **22 e 23** (inf.): pato rabilongo (*Anas acuta*). Detalle extra: ↓, engadir debuxo de femia en voo.
 - **26 e 27** (sup.): cerceta real (*Anas crecca*). Calidade: ↑, ilustración da femia mellorable. Detalle extra: ↓, faltaría debuxo do macho e da femia en voo. **26 e 27** (inf.): cerceta do estío... (*Anas querquedula*). Calidade: ↑, exceso de tons negros. Detalle extra: ↓, faltaría ilustración dunha femia, idealmente en voo.
 - **28 e 29** (sup.): pato asubión (*Anas penelope*). Calidade: ↑, ilustracións demasiado pálidas. Detalle extra: ↓, faltaría debuxos do macho e da femia en voo. **28 e 29** (inf.): pato cullerete (*Anas clypeata*). Detalle extra: ↑, engadir ilustración da femia, idealmente en voo.
 - **30 e 31** (sup.): mergo cristado (*Mergus serrator*). Postura: ↑, non se adoita ver pousada, deberían estar os dous sexos nadando. Detalle extra: ↑, engadir ilustración da femia en voo. Actualmente a especie é moi escasa na costa galega. **30 e 31** (inf.): parrulo pentumeiro común ou mourelo (*Melanitta nigra* -erro: *Melanitta nigra*-). Calidade: ↓, cores negras (non marróns) na femia; macho en voo pouco logrado. Postura: ↓, non se adoita ver pousada; mellor ave nadando. Detalle extra: ↑, engadir tamén ilustración da femia en voo.

▲ Fig. 2. Ilustración da avoceta en *Aves da Costa*.

- **32 e 33** (sup.): rapina cincenta (*Circus pygargus*). Escolla: ↓, pode ser omitida, unha vez que as aves vistas no período 1992-1994 no Grove e asignadas a femias desta especie (asumindo erroneamente que criaban 3 parellas) corresponderían realmente a femias de *Circus aeruginosus*. **32 e 33** (inf.): rapina arpella ou das xunqueiras (*Circus aeruginosus* -correxir: *Circus aeruginosus*-). Detalles extra: ↑, engadir tamén ilustración da femia en voo.
- **34 e 35** (inf.): gabián (*Accipiter nisus*). Detalles extra: ↓, engadir debuxo do macho en voo.
- **36 e 37**: lagarteiro ou peneireiro (*Falco tinnunculus*). Calidade: ↓, ilustración da femia mellorable (moi escura e barrado inexacto).
- **42 e 43** (sup.): perdiz rubia ou vermella (*Alectoris rufa*). Escolla: ↑, como especie introducida, podería ser movida para o apartado “Outras aves”. Detalle extra: ↓, engadir debuxo en voo. **42 e 43** (inf. esquerda): rascón de terra (*Crex crex*). Escolla: ↓, pode ser omitida, ou ir ao apartado “Outras aves”. Citas no Grove e arredores só con base a testemuños de cazadores. Postura: ↓, non adoita verse nese ambiente acuático, o debuxo sería mellor dunha ave levantando voo. **42 e 43** (inf. dereita): paspallás (*Coturnix coturnix*). Detalle /s extra: ↓, engadir debuxo do macho en voo.
- **44 e 45** (inf.): galiñola común (*Gallinula chloropus*). Detalle extra: ↓, o demo negro (*Fulica atra*), hoxe galo de auga negro, merecería unha ficha de seu.
- **46 e 47** (sup.): avoceta (*Recurvirostra avossetta* -corrixir: *Recurvirostra avossetta*-). Escolla: ↑, como especie irregular na zona, podería ser movida para o apartado “Outras aves”. (Fig. 2). **46 e 47** (inf.): gavita ou gabita (*Haematopus ostralegus*). Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo.
- **52 e 53** (sup.): pillara cincenta (*Pluvialis squatarola*). Calidade: ↓, falta na ilustración en voo a banda alar branca. Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo dunha ave en plumaxe nupcial. **52 e 53** (inf.): pillara dourada grande (*Pluvialis apricaria*). Calidade: ↓, falta na ilustración en voo a banda alar branca. Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo dunha ave en plumaxe nupcial.
- **54 e 55** (sup.): avefría... (*Vanellus vanellus*). Postura: ↓, en Galicia non adoita pousar en postes. Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo. **54 e 55** (inf. esquerda): pilriño patimouro (*Calidris minutus* -corrixir: *Calidris minuta*-).

- Detalle extra: ↓, engadir debuxo en voo con plumaxe de inverno. **54 e 55** (inf. dereita): pilro cincinto (*Calidris marítima* -corrixir: *Calidris marítima*-). Calidade: ↑, exceso de tons negros.
- **56 e 57** (sup.): píldora raiada ou virarrochas (*Arenaria interpres*). Calidade: ↑, as patas deberían ser claramente laranxas. O debuxo en voo é demasiado esquemático. Detalle extra: ↑, engadir ilustración en voo. **56 e 57** (inf.): pilro curlíbico ou común (*Calidris alpina*). Escolla: ↓, poderían facerse fichas individuais para o *C. alpina*, *C. alba* e *C. camutus*. Detalle extra: ↑, engadir debuxos en voo con plumaxe nupcial para as tres especies ilustradas.
 - **60 e 61** (sup.): mazarico curlí ou real (*Numenius arquata*): no texto menciónase ao “*phaeops*”, que é realmente o *Numenius phaeopus*, que merecería unha ficha de seu. **60 e 61** (inf.): mazarico rabipinto ou agulla rabipinta (*Limosa lapponica*). Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo dunha ave en plumaxe nupcial e outra en plumaxe invernal.
 - **62 e 63** (sup.): agulla rabinegra ou mazarico do inverno (*Limosa limosa*). Detalle extra: ↑, engadir tamén ilustración en voo dunha ave en plumaxe nupcial e outra en plumaxe xuvenil. **62 e 63** (inf.): bilurico patirrubio (*Tringa erythropus*). Detalle extra: ↓, engadir ilustración en voo dunha ave en plumaxe nupcial e outra en plumaxe xuvenil.
 - **62 e 63** (sup.): bilurico común ou aliluxado (*Tringa totanus*). Detalle extra: ↓, o niño é innecesario (non é nidificante no litoral galego); substituír por unha ave en voo. **62 e 63** (inf.): bilurico pativerde ou claro (*Tringa nebularia*). Calidade: ↑, cores mellorables. Detalle extra: ↓, falta debuxo en voo.
 - **66 e 67** (sup.): liorteiro (*Philomachus pugnax*). Detalle extra: ↑, falta debuxo en voo dun macho en plumaxe nupcial. **66 e 67** (inf.): falaropo cincinto (*Phalaropus fulicarius*). Postura: ↓, non se ve así pousado; mellor debuxalo en grande voando, e engadir debuxo pequeno da ave nadando. Detalle extra: ↑, falta debuxo en voo dunha ave en plumaxe nupcial.
 - **68 e 69** (sup.): pádaros... (*Stercorarius* sp.). Escolla: ↓, poderían facerse fichas individuais para o *S. parasiticus* e para o *S. skua*. As outras dúas especies citadas no texto (*S. longicaudus* e *S. pomarinus*) poderían incluírse en “Outras aves”. Detalle extra: ↑, engadir debuxos en voo de aves xuvenís. **68 e 69** (inf.): gaivota pequena ou anana (*Larus minutus*). Escolla: ↓, pode ser movida para o apartado “Outras aves”. Calidade: ↓, cores do bico, cabeza e patas incorrectas. A ave en voo vese mal. Detalle extra: ↓, falta debuxo en voo dunha ave adulta.
 - **70 e 71**: gaivota choroa común (*Larus ridibundus*). Calidade: ↑, o debuxo inferior, dunha ave inmatura, é mellorable, por estrutura (demasiado robusta) e cores (non logrados).
 - **72 e 73** (sup.): gaivota escura (*Larus fuscus* sub. *graellsii*). Detalle extra: ↑, falta debuxo en voo dunha ave xuvenil e doutra inmatura. **72 e 73** (inf.): gaivota clara ou común (*Larus argentatus* – *Larus cachinnans*). Calidade: ↑, non procede indicar macho e femia nes debuxos. Detalle extra: ↑, faltan ilustracións en voo dunha ave xuvenil e doutra inmatura.
 - **74 e 75** (sup.): gaivota papoia (*Larus canus*). Escolla: ↓, pode ser movida para o apartado “Outras aves”. Detalle extra: ↑, falta ilustración pousada dunha ave de primeiro inverno. **74 e 75** (inf.): gaivota tridáctila ou patinegra (*Larus tridactyla* – *Rissa tridactyla*; corrixir: *Rissa tridactyla*). Escolla: ↓, pode ser movida para o apartado “Outras aves”; o gaivotón (*Larus marinus*), mencionado no texto e ilustrado, podería ter ficha de seu, ilustrando tamén unha ave xuvenil e outra inmatura, pousada.
 - **76 e 77** (sup.): carrán cristado (*Sterna sandvicensis*). Calidade: ↑, cor de ás, cabeza e bico da ave en plumaxe “ad. est.” mellorables.
 - **78 e 79** (sup.): carrán carrán ou charrán (*Sterna hirundo*). Detalle extra: ↑, falta debuxo de ave pousada, idealmente un xuvenil. **78 e 79** (inf.): arao romeiro... (*Alca torda*). Postura: ↓, mellor ave nadando; non se ven pousados nas nosas costas, agás aves petroleadas. Detalle extra: ↑, falta debuxo en voo de ave en plumaxe nupcial.
 - **82 e 83** (sup.): rula común (*Streptopelia turtur*). Detalle extra: ↑, falta debuxo en voo.
 - **84 e 85**: cuco (*Cuculus canorus*). Detalle extra: ↑, falta debuxo dunha femia.
 - **86 e 87** (sup.): curuxa común (*Tyto alba*). Escolla: ↓, a *T. a. guttata* non estaría presente en Galicia. Calidade: ↓, debuxos moi pálidos.
 - **88 e 89** (sup.): moucho común (*Athene noctua*). Detalle extra: ↓, falta debuxo en voo.
 - **90 e 91** (sup.): picapeixe (*Athene noctua*). Detalle extra: ↓, falta debuxo en voo. **88 e 89** (inf.): avenoiteira cincenta (*Caprimulgus europaeus*): ↓, falta ilustración en voo.
 - **94 e 95** (sup.): peto verdeal... (*Picus viridis*). Calidade: ↓, aparece unha ave da (daquela) subespecie nominal, ausente en Galicia.

▲ Fig. 3. Ilustración do chasco rabipinto en *Aves da Costa*.

- 96 e 97 (inf.): laverca (*Alauda arvensis*). Calidade: ↑, tons moi escuros, especialmente no bico. Silueta non correcta de todo.
- 98 e 99 (inf.): andoriña dos penedos (*Ptyonoprogne rupestris*). Escolla: ↓, debería omitirse, unha vez que as aves observadas no Grove (na Siradella) eran realmente andoriñas das barreiras (*Riparia riparia*).
- 104 e 105 (inf.): pica patinegra costeira (*Anthus spinoletta*). Escolla: ↓, esta especie é omitible (ademais hai un erro nos debuxos).
- 106 e 107 (inf.): lavandeira branca ou escribidora (*Motacilla alba*). Detalle extra: ↓, falta ilustración dunha ave xuvenil.
- 108 e 109 (sup.): lavandeira verdeal (*Motacilla flava* subespecie *ibericus* -corrixir: *iberiae*). Calidade: ↑, cores erróneas na femia. Detalle extra: ↓, falta debuxo dunha ave xuvenil.
- 114 e 115 (inf.): pedreiro cincento ou común (*Oenanthe oenanthe*). Detalle extra: ↑, falta debuxo dunha ave xuvenil.
- 116 e 117 (sup.): chasco común ou chaschás (*Saxicola torquata*). Detalle extra: ↓, falta debuxo dunha femia e dunha ave xuvenil. 116 e 117 (inf.): chasco rabipinto (*Saxicola rubetra*). Escolla: ↓, pode omitirse esta especie, que, con todo, non nidifica no Grove: houbo unha confusión tras verse unha ave tipo xuvenil en agosto, que se atribuíu a cría local (Fig. 3).
- 124 e 125 (inf.): papuxa de cabeza negra (*Sylvia melanocephala*). Detalle extra: ↓, falta debuxo dunha femia.
- 126 e 127 (inf.): estrelina riscada ou reiciño das fragas (*Regulus ignicapillus*). Detalle extra: ↓, falta debuxo dun xuvenil.
- 138, 139 e 140: estorniño negro... (*Sturnus unicolor*). Escolla: ↑, podería facerse unha ficha independente para *Sturnus vulgaris* (mencionado no texto). A imaxe do *Sturnus unicolor* en inverno (Inv.) ten manchas brancas demasiado grandes; os debuxos pequenos son mellorables. Os mapas son omitibles.
- 144 e 145 (sup.): pimpín común (*Fringilla coelebs*). Detalle extra: ↓, faltaría debuxo dunha femia.
- 154 e 155 (inf.): escribenta das canaveiras (*Emberiza schoeniclus*). Detalle extra: ↓, faltaría debuxo dunha femia.
- **APARTADO “OUTRAS AVES PRESENTES”:** faltan os nomes científicos das aves deste apartado (deberíanse poñer) (↓):
 - 163 (centro): **miñado queimado ou negro:** Calidade: ↑, debuxo mellorable.
 - 163 (inf.): **azor común:** Calidade: ↑, debuxo mellorable. Detalle extra: ↓, faltaría debuxo dun xuvenil en voo.
 - 164 (sup.): **corvo mariño cristado:** Calidade: ↓, debuxo de baixa calidade. Detalle extra: ↓, faltaría ilustración dun xuvenil, idealmente coas ás abertas.
 - 164 (centro): **parrulo rabilongo ou havelda:** Calidade: ↓, debuxo de baixa calidade. Detalle extra: ↓, faltaría debuxo dunha femia e dun xuvenil.
 - 164 (inf.): **parrulo chupón:** Calidade: ↓, debuxo de baixa calidade.
- **APARTADO NIDAI S E COMEDEIROS:** as ilustracións están mal impresas, e lense mal os textos manuscritos asociados (↓). Sería bo un esquema de ensamblaxe das pezas.

O BLOQUE 2, sobre **Textos e cambios na nomenclatura**, será abordado na seguinte entrega de *Aunios*, onde tamén se elaborará unha **Discusión xeral da obra** e unha **Valoración de *Aves da costa*, 30 anos despois**.

Referencia:

Romay, C. D. 1995. *Aves da costa*. Colección Natureza, 3. Consellería de Agricultura, Gandería e Montes, Xunta de Galicia. Santiago de Compostela.